

RAMINTA KOŽURAITĖ. TEKSTO IR ILIUSTRACIJŲ SĄVEIKA PASAKOJIMUOSE VAIKAMS: L. ŽUTAUTĖS *KAKĖ MAKĖ IR PABĖGUSIOS AUSYS* IR V.V. LANDSBERGIO *PŪKIS IR DANTUKAI*

Analizuojant pasakojimus vaikams svarbu atkreipti dėmesį į teksto ir iliustracijų sąveiką, nes iliustracija, paveikslas (apskritai, vaizdas) yra ne tik neatsiejama knygų vaikams dalis, dažniausiai nurungianti žodį (vien tik paveikslėlių skaičių ir dydį, ir net raidžių kaip grafinio atvaizdo dydį, galima nustatyti, kokio amžiaus vaikams yra skirta knyga), bet ir reikšminga šiose knygose konstruojamo pasakojimo dalis. Ir nors žodis *iliustracija*, dabartinėje lietuvių kalboje vartojamas dažniausiai akcentuojant vaizdo atliekamą papuošimo, paaiškinimo, pavyzdžio pateikimo, kartais ir teksto papildymo funkcijas, tačiau tiriant knygose vaikams konstruojamus pasakojimus, vaizdo (ir taip vadinamų iliustracijų) funkcijos yra sudėtingesnės. Regimi atvaizdai istorijas pasakojančiose knygose vaikams — ne naratyvo puošmena, ne tik paaiškinimas, ne vien papildymas; vaizdas čia yra reikšminga naratyvo medija, tinkami paveikslėliai tarsi pratęsia pasakojimą. Be to, tekstas ir paveikslas gali priklausyti vienas nuo kito. Nagrinėjant naratyvą, sukonstruotą iš paveikslėlių ir žodinio teksto derinio, galima klausti, kuris iš jų yra informatyvesnis, ar paveikslėlis atitinka tekstą ir, apskritai, kodėl knygoje yra svarbus paveikslas.

Pasak Nodelman'o (1988), naratyviniai santykiai tarp žodžių ir paveikslų vaikams sukurtose paveikslėlių knygose yra išskirtiniai. Išsamiai paveikslėlių knygas analizavusios mokslininkės Maria Nikolajeva ir Carole Scott (2006) nurodo tris teksto ir vaizdo sąveikos tipus: *simetrinis* (kai daugmaž identiška informacija komunikuojama ir tekstu, ir paveikslais), *papildantis* (kai paveikslėliai praplečia ir išplėtoja tekstą arba kai žodžiai išplečia paveikslėlių reikšmes) ir *kontrapunktinis* (kai žodinės ir vaizdinės dalys prieštarauja viena kitai, nes žodžiai ir vaizdai pateikia alternatyvią informaciją arba kokiu nors būdu paneigia vieni kitus). Šiems naratyvo medijų – teksto ir vaizdo – sąveikos tipams paaiškinti ir iliustruoti buvo pasirinktos lietuvių autorių knygos vaikams *Kakė Makė ir pabėgusios ausys* ir *Pūkis ir dantukai*.

Tyrimas atkleidė, kad pasirinktose knygose paveikslėliai ne visada vaizduoja tą patį pasakojimą kaip greta pateiktas tekstas: neretai vaizdai išryškina ne tik pagrindinius, bet ir mažiau svarbius pasakojimo įvykius ar detales. Tokiu būdu paveikslėliai atveria platesnį interpretacijų lauką ir tuo pačiu papildo šalia esantį tekstą: gerai parinkti paveikslėliai padeda suvokti pasakojamą istoriją, išplečia naratyvo erdvę ir charakterizuoja veikėjus. Tirtuose kūriniuose papildantis ryšys veikia ir kita kryptimi: kuomet paveikslėliai yra mažiau informatyvūs nei greta pateiktas tekstas, kuris išplečia paveikslėlių reikšmes.

Kadangi paveikslėlių knygos yra itin svarbios „siekiant nustatyti unikalias knygų vaikams charakteristikas“ (Cadden 2008), teksto ir iliustracijų sąveikos tyrimai ir užsienio teoretikų padarytų išvalgų aiškinimas, iliustravimas bei tikrinamas lietuvių autorių vaikams sukurtomis knygomis prisideda prie vaikų literatūros (o kartu ir pasakojimų vaikams) savybių identifikavimo.

Šaltiniai ir literatūra

Landsbergis V. V., Karpavičiūtė D. 2015: *Pūkis ir dantukai*. Vilnius: Dominicus lituanus.

Žutautė L. 2012: *Kakė Makė ir pabėgusios ausys*. Vilnius: Alma littera.

Cadden M. 2008: „Children's stories (Narratives written for children)“ in *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*, New York: Routledge, p. 59–60.

Nikolajeva M., Scott C. 2006: *How Picturebooks Work*. New York and London: Routledge.

Nodelman, P. 1985: „Text as Teacher: The Beginning of Charlotte's Web“, *Children's Literature*, 13, 109–27.

Nodelman, P. 1988: *Words About Pictures: The Narrative Art of Children's Picture Books*. Athens: University of Georgia Press.

EGLĖ MIKULSKAITĖ. NARATYVO APMASTYMAI IR PANAUDOJIMAS GIEDROS RADVILAVIČIŪTĖS ESEISTIKOJE

Gintaras Beresnevičius apmąstydamas eseistikos padėtį vakar ir šiandien, pabrėžia, jog esė – visų pirma literatūrinis žanras, kuriam būdingos publicistikos, poezijos, novelistikos, kritikos, autobiografijos bei biografijos žanrų bruožai. Vijolė Višomirskytė, aptardama šiuolaikinę eseistiką, pažymi komplikotą daugelio kritikų traktuotę, jog eseistika dažnai apmąstoma kaip ne – fikcinė literatūra, tačiau kelia hipotezę, jog jos priklausymas literatūrai, o ne publicistikai, visgi leidžia eseistikai priskirti ir literatūrai būdingus bruožus. Vienas jų – fikcija, kuo ir pasižymi šiame darbe nagrinėjamos Radvilavičiūtės kūryba, priverčianti dar kartą persvarstyti mažiau „tipiškai“ eseistikai būdingas savybes.

Rima Bertašavičiūtė, iki šiol bene detaliosiai nagrinėjusi Radvilavičiūtės kūrybą, išskiria jos kūrybai būdingiausius bruožus: eseistikos autobiografiškumą, intertekstualumą, pabrėžiantį kultūrinės patirties svarbą, atskiras esė vienijantį siužetiškumą, ir nykstančias ribas tarp fikcijos ir gyvenimo. Šis darbas turėtų papildyti R. Bertašavičiūtės tyrimus, susitelkiant į kelis klausimus, kylančius nagrinėjant autorės esė rinkinį *Šiņnakt aš miegosiu prie sienos*: 1) Kaip esė apmąsto ir panaudoja eseistikoje pasakojimą? Kokius reikalavimus kelia geram pasakojimui ir kaip juos įgyvendina? 2) Kokius naratyvumo tipus (pagal Ryan) galima atsekti šioje knygoje, ir ką tokie panaudojimo būdai atskleidžia?

Geram kūriniui būtini kriterijai suformuojami jau pirmosiose rinkinio esė: pvz., pirmajame tekste „Teksto trauka“ pabrėžiama patirties ir teksto artimumo svarba, kuriama užuomina apie recepcijos svarbą. Toliau, antrajame esė „Pasivaikščiojimas ant trumpo molo“ vystomas pasakojimas apie tai, kaip pasakotoja ruošiasi rašyti romaną. Šįsyk kriterijus pastarajam jau formuluoja leidyklos direktorius. Taigi atskirose esė atsiranda ir tam tikras vienijantis siužetas, arba pasakojimo jungtis : 1) apsvarstyti ko reikia geram tekstui; 2) pasiryžti tokį tekstą kurti, o tai ši esė rinkinį paradoksaliai priartina prie romano žanro; 3) pasakoti kaip tekstas kuriamas (metadiagetinis lygmuo).

Šalia pasakojimo lygmens atsiranda antrasis, esė žanrui būdingesnis bruožas – D. Čiočytės žodžiais tariant, laisvas ir lengvas tam tikros temos pasvarstymas, atstovaujantis autoriaus patirtį ir požiūrį. Šiuo atveju toji svarbi plėtojama tema gali būti formuluojama taip: *ką reiškia pasakoti? Kaip sukurti gerą siužetą? Kas yra esė ir ko reikia geram romanui?* Taigi

šiam darbe apsvartomi ne tik naudojami naratyvumo tipai, bet ir tai, ką autorei reiškia *pasakoti, kurti pasakojimą* eseistikoje, kaip tai įgyvendinama šiuose tekstuose.

Tai, kad daugelis šio rinkinio esė susijusios, pažymi ir Bertašavičiūtė, išskirdama, jog, pavyzdžiui su kiekvienu esė: „prastėja ir autorės savijauta.“ Turint omenyje šias ir jau anksčiau aptartas jungtis ir remiantis teoretikės Ryan straipsniais „*The modes of narrativity and their visual metaphors*“. Šis straipsnis tampa naudinga prieiga jau vien todėl, jog kaip teigia Ryan: „toks požiūris į pasakojimo kūrimą, atsižvelgia į visą tekstą apimdamas tiek naratyvinius, tiek nenaratyvinius elementus,“ kas matyti ir Radvilavičiūtės eseistikoje.

Remiantis Ryan teorija, knygoje *Šiąnakt aš miegosiu prie sienos* galima išskirti tokius naratyvumo tipus:

a) gausiai eseistikoje pasitelkiamas *intertekstualumas* atskirose esė formuoja savitą *koliažo* techniką, tačiau Radvilavičiūtės tekstuose svetimos citatos, nuorodos, ir skiria, ir jungia pasakojimo eigą. Tokiu būdu autorės kūryboje tampa svarbus ne tik nuolat pabrėžiamas autobiografiškumas, bet ir kultūrinė atminties, kultūrinės patirties svarba. Pasak Ryan, ši *koliažo* technika intertekstu naudojama ir diskurso, ir naratyviniame lygmenyje. Pavyzdžiui, nuolat skirtingose esė paminimas rašytojas Nabokovas, su kuriuo pasakotoja galimai geria vėlyvą (naratyvinis lygmuo, kai rašytojas atgyja kaip galimas personažas) ir rašytojo citatos, kurios atgyja, kaip papildančios autorės mintis (diskurso atvejais.)

b) *niekada nesibaigiantis paveikslas* – nors ši teorija ir negali būti taikoma absoliučiai, t.y. Radvilavičiūtės eseistikoje nėra įgyvendinami visi šiam naratyvo tipui būdingi bruožai, tačiau matyti keli ryškūs panašumai: tai atsiskleidžia, Bertašavičiūtės žodžiais tariant, *naratyviu sukimusi vietoje* ir nuolatinėmis kartotėmis; pvz., pakartojant jau buvusį įvykį/momentą ir grįžtant į siužeto užuomazgos pradžią. Ką tik pradėta istorija čia pat ir baigiama, o mažiausias atmintyje išplaukęs fragmentas tampa postūmiu naujai istorijai / apmąstymams. Šis naratyvo konstravimo principas atsispindi ir išardant ar paneigiant prieš tai pasakytą mintį arba atskleidžiant ją buvus fikcija. Ryškus to pavyzdys – esėje „Ilgas pasivaikščiojimas ant trumpo molo“ aprašytas epizodas kaip autorė nusprendžia palikti savo dukrą, vėliau atskleidžiant, jog šis įvykis buvęs fiktyvus.

Bibliografija

Ryan Marie Laure., „The modes of narrativity and their visual metaphors.“

Ryan Marie Laure., „Narrativity and its modes as culture-transcending analytical categories“

Kubilius, Vytautas. „Žanrų kaita ir sintezė“, Vilnius. 1986.

Bertašavičiūtė, Rima. „Du Giedros Radvilavičiūtės eseistikos siužetai.“ (http://www.liti.lt/failai/Nr_28Colloquia_Str_Bertaseviciute.pdf)

Tabor, Joana. „Esė žanras kaip atsakas į šiuolaikinio skaitytojo poreikius.“ (<http://www.zurnalai.vu.lt/literatura/article/viewFile/9983/7854>)

Beresnevičius, Gintaras. „Eseistikos tendencijos moderniojoje Lietuvoje.“ (http://eja.libis.lt:8080/archyvas/viesas/20120129193114/http://www.culture.lt/Imenas/?leid_id=2913&kas=straipsnis&st_id=641)

Višomirskytė, Vijolė. „Toward the Conceptualization of properties and functions of contemporary Lithuanian essay: the possibilities of emic approach.“

INDRĖ KRUPAVIČIŪTĖ. NARATYVAS ALFONSO NYKOS-NILIŪNO *DIENORAŠČIO FRAGMENTUOSE*

Dienoraštis paprastai laikomas tekstu be aiškios struktūros, kuris susideda iš nesusijusių įrašų ar pastabų, kurios eina viena po kitos. Dažniausiai dienoraščio fragmentai parašyti chronologine tvarka, bet nebūtinai turi būti skaitomi vienas po kito. Alfonso Nykos-Niliūno „Dienoraščio fragmentai“ sudaro net keturi tomai. Visi jie išleisti chronologine tvarka, išskyrus trečiąjį, kurį sudaro ne tik įrašai nuo 2001 iki 2009, bet taip pat ankstesnių dienoraščių papildymai, bet, reikia pastebėti, kad šie taip pat sudaryti chronologine tvarka. Dienoraščio naratyvas skiriasi nuo romano ar kokios nors istorijos naratyvo, mat jis, dažniausiai, nepasakoja konkrečios istorijos.

Dienoraščių tikslas dažniausiai būna suteikti tam tikrą informaciją apie rašytoją, sudominti skaitytoją jo biografinėmis detalėmis ir mintimis, tačiau nagrinėtinu atveju, poetas dar būdamas gyvas pats leido publikuoti savo atrinktus dienoraščių fragmentus. Kyla klausimas: ar dienoraštį galima laikyti literatūriniu kūrinio? Literatūrologų nuomonės šiuo klausimu išsiskiria.

Galima pastebėti, kad dienoraščio žanras nebuvo itin vertinamas dvidešimto amžiaus pirmoje pusėje, nes susilaukė daug kritikos. Dienoraščio žanro aktualizacija suintensyvėjo prieš keletą dešimtmečių, kai imta analizuoti dienoraščio žanrą iš naujo. Iš tiesų, struktūralizmo pasirodymas 1960-1970 metais, po Barthes mirties paskatino šio žanro pakilimą. Teorinio ir kritinio struktūralizmo postulatai rėmė teksto struktūros autonomiją, atskiriant jos siužetą, pavyzdžiui, biografinį ar istorinį kontingentą.

Darbo tikslas yra išsiaiškinti koks Alfonso Nykos-Niliūno dienoraščių naratyvumas. Gerald Prince teigia, kad „Naratyvas yra minimaliai apibrėžtas kaip mažiausiai vieno įvykio, vieno būklės pokyčio reprezentacija.“ Bet kaip šiuo atveju yra su dienoraščiu? Juk dienoraščio įrašai dažniausiai nėra susiję vienas su kitu ir nebūtinai pristatinėja kokius nors įvykius – tai gali būti tik minties šuolis ar abstraktus pasisakymas.

Darbe bus aptariami pagrindiniai naratologijos principai, remiantis Thomas G. Pavel. „Literatūriniai naratyvai“, Mieke Bal „Įvadas į I tomą“, Gerald Prince „Iš naujo peržiūrint naratyvą“. Ši teorinė medžiaga yra svarbus įrankis, padėsiantis išanalizuoti dienoraščio naratyvumą. Bus remiamasi ir kitais teoretikais, kurie tyrė dienoraščio struktūrą, analizavo dienoraščio komunikacinę reikšmę ir bandė atsakyti į klausimą – ar dienoraštis gali būti laikomas grožinės literatūros kūrinio.

AUSTĖJA BALTRUŠAITYTĖ. DIDŽIŲJŲ IR MAŽŲJŲ PASAKOJIMŲ SAŲEIKA SIGITO PARULSKIO ROMANE *VĖJAS MANO AKYS*

Pasakojimas – viena seniausių informacijos perdavimo formų, būdas pasidalinti informacija, žiniomis, įvykiais, perteikti papročius, tradicijas, kultūrinės žinias. J. F. Lyotard naratyvinę formą vadina „pagrindine tradicinio žinojimo išraiška“ (2010: 50-51), o naratyvinį žinojimą priskiria *mažiesiems pasakojimams*, kurie pasakojami ir perduodami vieni kitiems

kasdieniame gyvenime (tokiais pasakojimais laikomi mitai, pasakos, legendos); *didžiuosius pasakojimus* (*grand narratives*) būtų galima suvokti kaip mokslinį žinojimą (plačias, daug apimančias, apibendrintas, schematizuotas žinias apie pasaulį ir jo reiškinius). Kitaip tariant, didysis pasakojimas – tai abstraktus, tačiau į visuotinį pripažinimą pretenduojantis istorinės patirties ar žinijos aiškinimas. Lyotard'o manymu, postmodernų kultūros būvį apibūdina nepasitikėjimas didžiaisiais pasakojimais, vadinamais *metapasakojimais*, kuriais jis laiko religijos, teisės ir istorijos diskursus.

Culleris (1997) taip pat atskiria mokslinį žinojimą, kuriam būdingi universalūs dėsniai, ir gyvenimiškus naratyvus, kuriems būdinga pasakojimo logika, akcentuodamas naratyvinių struktūrų svarbą: pasakojimai (*stories*) yra pagrindinis būdas, kaip mes įprasminame dalykus: kai mąstome apie savo gyvenimą kaip apie kažkur vedančią progresiją, ar kai pasakojame sau, kas vyksta pasaulyje. Culler romaną įvardija viena populiariausių naratyvinių formų.

Šiuo darbu, kurio atspirties tašku tapo Cullerio teiginys, jog „Naratyvo poetika <...> stengiasi suprasti naratyvo komponentus ir analizuoja kaip konkretūs pasakojimai pasiekia savo poveikį.“ (Culler 1997), siekiama pasitekus naratyvo poetiką gilintis į naratyvo komponentus ir analizuojant Sigito Parulskio romaną *Vėjas mano akys* (2010), aiškintis, kaip šis pasakojimas pasiekia savo poveikį.

Visų pirma, galima teigti, jog šios knygos, kuri įvardijama *atostogų romanu*, taip pat *detektyvine istorija su avantiūrinės, nuotykinės formos elementais*, apibūdinimas „kompromituoja“ nusistovėjusį romano, apibrėžimą. Romane pasakojama istorija apie Odisėją. Nors kūrinyje gausu į Homero *Odisėją* nurodančių vardų (Homeras, Penelopė ir kt.), tačiau tai nėra dar viena šio pasakojimo versija – aprašoma vyro, gyvenančio šiuolaikinėje visuomenėje (tai nurodo minimas mobilusis telefonas, kreditinė kortelė, Tomas ir Džeris, Coca-cola ir kt.) ir išvykusio atostogauti į vieną iš Graikijos salų. Kaip bebūtų, tiek personažų vardai, tiek kūrinio struktūra ir įvykių seka, skaitytojui neleidžia pamiršti visiems gerai žinomo mito apie Odisėją.

Remiantis anksčiau minėtais teiginiais apie naratyvą, šios nuorodos į gerai žinomą mitą ir Homero kūrinį, laikytinos *mažuoju pasakojimu*, veikiančiu bendrame romano *Vėjas mano akys* naratyve. Tačiau šiame kūrinyje yra ryškūs ir krikščioniškojo pasaulio įvaizdžiai, simboliai, dažniausiai pasitelkiami svarstant tėvo ir sūnaus santykius, todėl nuorodos į religiją, šiuo atveju – krikščionybę, laikomos *didžiojo pasakojimo* užuominomis kūrinyje. Būtent didžiojo pasakojimo užuominos analizuojamame romane lėmė, jog šio tyrimo objektas – didžiųjų ir mažųjų pasakojimų sąveika romane *Vėjas mano akys*, o tikslas – išsiaiškinti, kaip sąveikauja *mažasis ir didysis pasakojimai* ir koks šių naratyvų vaidmuo analizuojamame romane.

Bibliografija:

- Culler J. *Literary Theory: A Very Short Introduction*. Oxford & New York: Oxford University Press. 1997
 Lyotard J. F. *Postmodernus būvis: ataskaita apie žinojimą*. Baltų lankų leidyba: Vilnius, 2010.
 Lotman J. *Kultūros semiotika*. Baltos lankos: Vilnius, 2004.

KAROLINA DAUGIRDAITĖ. ANTIUTOPINIO PASAKOJIMO STRATEGIJA: ŠIUOLAIKINĖS VISUOMENĖS YDŲ IR STEREOTIPŲ ATIDENGIMAS RENATOS ŠERELYTĖS TEKSTUOSE

Viena iš pagrindinių naratyvo sudedamųjų dalių – žanras. Naratyvo teorijos tikslas nėra kurti naratyvinių žanro taisykles, o veikiau tyrinėti, kodėl ir kaip pasakojama. Tai leidžia į tekstus pažvelgti ne kaip į tam tikrų naratyvo taisyklių (poetikos) apribotą, o tas taisykles sukuriantį tekstą. Nick Lacey (2000) išsamiai apibrėžia naratyvo ir žanro ryšį, jo svarbą pasakojimo strategijai ir teksto gilumos atskleidimui. Žvelgiant į konkrečius tekstus, galima kelti klausimus: „kokius dalykus ir kaip pasakojime atskleidžia tam tikras žanras?“.

Siekiant surasti atsakymus į šiuos klausimus pasitelkiami Šerelytės tekstai rinktinėse *Hepifjūčer* (2015) ir *Balzamuotojas* (2006), kuriose nemažai dėmesio skiriama šiuolaikinės visuomenės standartinio, ydingo ir stereotipinio utopinio mąstymo atsidengimui. Tam Šerelytė renkasi – antiutopinį žanrą.

Paprasčiausiai šį žanrą apibrėžti galima, kaip utopijos parodiją, t.y. kūrinys, satyriškai, kritiškai vaizduojantis gyvenamo meto neigiamas visuomenės raidos tendencijas, parodantis pavojingos plėtotės padarinius arba išjuokiantis nepagrįstas, geresnės ateities svajones (Bartkus, Kuošaitė-Jašinskienė 1992). Šiuolaikinėje literatūroje dažnai turintis apokalipsės, pasaulio pabaigos, katastrofų ir įvairių nepaaiškinamų kataklizmų atspindžių. Panašus visuomenės įvaizdis kuriamas Šerelytės tekstuose. Kone visi Šerelytės pagrindiniai kūriniai veikėjai gyvename technologizuotame, informacijos ir gamtamokslinių žinių kupiname pasaulyje, kuriame emocijos, tarpusavio ryšiai ir bendravimas yra antraeilis ir, galima teigti, atgyvenę dalykai. Tą pastebėjo literatūrologė D. Kaniavienė (2015), pabrėždama, jog Šerelytės kūrinuose siaučia satyriškai, kritiškai vaizduojamos gyvenamojo laiko neigiamos visuomenės raidos tendencijos arba išjuokiamos utopinės, geresnės ateities svajonės. Šerelytės aprašomoje visuomenėje svajonės virsta košmaru, todėl sukurti veikėjai dažnai svarsto apie tai, kas nutiktų jeigu žmonės, šeima ar visuomenė netektų humanizmo, jo gerovė nebūtų savaime suprantama vertybė ir tiesiog keltų juoką, o vieninteliu teisingu pasaulio aiškinimo būdu taptų įvairios mokslinės teorijos. Toks pasaulio aiškinimas Šerelytės novelėse tampa skirtybe tarp realybės ir fikcijos, kadangi veikėjų pasaulis paremtas principu „kas būtų... jeigu“. Antiutopinio žanro pasakojimas Šerelytės tekstuose atidengia visuomenės stereotipinio mąstymo ydingumą. Tokia pasakojimo strategija teksto pasaulį skaido į tai, kas egzistuoja dabar (faktinis pasaulis) ir tai, kas vienu ar kitu atveju galbūt galėtų nutikti, bet ne visuomet nutinka (kintamos visatos pasaulis).

Bibliografija:

- Fořt B. 2016: *An Introduction to Fictional Worlds Theory*. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang.
 Greimas A. J. 1990: *TAUTOS ATMINTIES BEIEŠKANT. Apie dievus ir žmones*. Vilnius: Mokslas.
 Jakonytė L. 2011: *Karvės kuolas pilies gatvėje: Renatos Šerelytės kūrybos studija*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
 Kaniavienė D. 2015: *Rytojaus atomazga šiandien*. Prieiga internete: <http://literaturairmenas.lt/2015-09-25-nr-3536/2750-literatura/4355-dainora-kaniaviene-rytojaus-atomazga-siandien> (žiūrėta 2017 04 23).

Ryan M. L. 1991: Possible Worlds and Accessibility Relations: A Semantic Typology of Fiction. *Poetics Today*, Vol. 12, No. 3. Duke University Press, 553–576. Prieiga duomenų bazėje: <http://www.jstor.org/stable/1772651> (žiūrėta 2016 12 14).

Ryan M. L. 2012: Possible Worlds. *The Living Handbook of Narratology*. Prieiga internete: <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/possible-worlds> (žiūrėta 2017 04 20).

Lacey N. 2000: *Narrative and genre: key concepts in media studies*. New York: Palgrave.

G. Bartkus... [et al.] 1992: *Visuotinės literatūros istorija, XVII-XVIII: vadovėlis aukštųjų mokyklų filologijos fak. studentams*. Vilnius: Mokslas.

GINTARĖ LUKOŠEVIČIENĖ. TIESIOGINIS IR NETIESIOGINIS MOTERŲ CHARAKTERIZAVIMAS ŽEMAITĖS APSAKYMUOSE

Personažas ir jo charakterizavimas yra svarbus naratyvo elementas. Charakterizacija — tai informacijos priskyrimas tam tikram veikėjui tekste, tokiu būdu personažas įgauna tam tikrus būdingus bruožus ar savybes. Teoretikė Rimon–Kenan personažą istorijoje apibūdina kaip bruožų tinklą. Ji pastebi, kad bruožai tekste gali būti lengvai pastebimi arba aiškiai neatsiskleisti, tuomet numanomus apibūdinimus tenka rinkti pačiam skaitytojui ir iš to suformuoti konkretų veikėjo bruožą. Rimon–Kenan išskyrė du tekstinio charakterizavimo tipus: tiesioginį apibrėžimą ir netiesioginį pateikimą. Remiantis teoretikės pateiktu skirstymu analizei pasirinkti Žemaitės apsakymai: „Marti“, „Tinginė“, „Nusikaltėlė“, „Magdelė“, „Mokytoja“, „Nelaiminga senelė“, „Ieva“, „Čigonė“, „Pabėgėlės“, „Jonienė“, kurie, pirmiausia, jau iš pavadinimo nurodo charakterizuojamą asmenį – moterį, ir kiekvienos jų skirtumas: nevienodą socialinę padėtį (čigonė, pabėgėlės, nusikaltėlė), amžių bei šeiminių padėtį (žmona, mama, dukra, senelė), atskleidžiamos jų savybės, pvz., vardai, pavardės, būdo bruožai (tinginė). Visas moteris jungiantis dėmuo yra vyras (tėvas, sutuoktinis, uošvis, sūnus), kuris vaizduojamas kaip galingas grėsmingas autoritetas arba kaip tinginys ir pasileidęs. Apsakymuose moteris dažnai vaizduojama kaip menkesnė už vyrą, daug kenčianti, besistengianti pakeisti padėtį, bet ne visada sėkmingai. Kuriant šiuos veikėjų paveikslus tekste charakterizavimo būdai kinta, naudojamas ne tik tiesioginis, bet ir netiesioginis pateikimas. Charakterizavimas neapsiriboja vien konkrečiais moters išvaizdos ar būdo bruožais, Žemaitė labai informatyviai personažę moterį charakterizuoja per aplinką, veiksmus ir kalbėjimą, kuomet sužinoma, kaip veikia jaučiasi, svarbūs patiriami išgyvenimai, moters prisitaikymas naujoje aplinkoje ir su tuo susiję pokyčiai. Kiek mažiau dėmesio skiriama išorinei išvaizdai ji labiau siejama su tiesioginiu apibrėžimu. Žemaitės apsakymuose kuriamas realus, neišgalvotas moters paveikslas. Moters, kuri menkinama vyrų už tai, kad yra moteris, visos pastangos kažką keisti yra palaikoma kaip maištas prieš vyrą, jo šeimą, visuomenę, santvarką.

Galima daryti išvadą, jog naratyviniame pasakojime labai svarbi veikėjų charakterizacija, kuri atskleidžia ne tik personažo bruožus kuriamame tekste, bet ir leidžia pažinti patį teksto autorių. Analizuojant Žemaitės apsakymus didelis dėmesys skirtas moterims jų padėčiai visuomenėje. Moterų charakteristika atskleidė tuometinį XIX amžiaus požiūrį į moterį ne tik

šeimoje, bet ir visuomenėje. Remiantis naratologijos personažų charakterizavimo teorijomis Žemaitė savo apsakymuose puikiai derina jau minėtus tiesioginį ir netiesioginį būdus, taip kurdama ryškius ir iškalbingus moters portretus.

Literatūra:

Rimmon–Kennan, Shlomith. *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*. London, 1983.

Rudzevičiūtė E. Pagrindinio personažo charakterizacija.

Žemaitė Raštai I tomas 2000.

Žemaitė Raštai II tomas 2001.

Žemaitė Raštai III tomas 2002.

Žemaitė Raštai IV tomas 2004.

IRENA JANKAUSKAITĖ. LAIKAS IR VIETA KAIP NARATYVO JUNGTYS MARIJOS STAROSTOS KNYGOJE *APIE TAI, KAIP MES GYVENOME TARP SAVŲ, ARBA APIE KAUNĄ RUSIŠKAI*

Laikas ir vieta artimos tuo, kad viena kitai daro įtaką. Istorinis laikas gali visiškai neturėti įtakos geografiniam vaizdavimui. Darbe koncentruojamasi į istorinės atminties klausimus: kaip tam tikrus istorinius faktus atsimeina konkretūs žmonės, kaip juos matė ir suvokė iš savo, subjektyvios perspektyvos. Istorinė atmintis padeda suprasti ir nevieningą laiko ir vietos kitimą. Analizė remiasi naratyvo teoretikų M. Bachtino ir M. L. Ryan įžvalgomis apie naratyvo erdvę, laiką ir atsiminimų pasakojimus: 1. Įvykių jungtis visada gali būti sumažinta iki esminio epizodo – dviejų esminių topologinių sienų peržengimo siužeto erdvinėje struktūroje. (Ryan 2012) 2) Chronotopai atkakliai egzistuoja kultūroje net ir praradę istorinėms situacijoms adekvačią reikšmę. (Bachtinas); 3. Mes gyvename toje pačioje erdvėje, bet kiekvienas pagal šią bendrą erdvę susikuriame skirtingus „mentalius žemėlapius“, kurie „išskiria tam tikras buvimo vietas kaip turinčias ypatingas reikšmes“ (Ryan, 2012, 18). Remiantis naratyvo teoretikų įžvalgomis apie istorinės atminties įtaką naratyvui, darbe tikrinama prielaida, kad kiekvienas pasakotojas turi savo subjektyvų laiko ir vietos suvokimą ir jis yra veikiamas tik subjektyvaus požiūrio, o ne faktinio laiko ar vietos.

Istorinės atminties ir naratyvo erdvės bei laiko santykiui tirti pasirinkta Marijos Starostos knyga *Apie tai, kaip mes gyvenome tarp savų, arba apie Kauną rusiškai*, kurioje pateiktas labai įdomus atminties ir pasakojimo, laiko bei erdvės santykis. Knygos pasakotoja tekste neprisistato, pasakoja istorijas remdamasi kitų žmonių atsiminimais. Kūrinyje vaizduojama tarpukario Lietuva, skirtingi jos miestai ir šeimos bei jų likimai. Turbūt kaip ir būdinga atsiminimams, istorinis (laikrodžio ir kalendorių matuojamas) laikas knygoje nuolat akcentuojamas, visada nurodomi tikslūs metai, net metų laikas, kartais ir paros metas. Veikėjai iš skirtingų laikotarpių, kartais juos skiria dešimtmečiai, tačiau jie paminimi ir vienoje pastraipoje ar sakinyje. Kartais sunku suprasti, apie kurį laikotarpį šnekama, susilieja prieškarinio (iki Pirmojo pasaulinio karo), tapukario (tarp Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų) ir pokario (po Antrojo pasaulinio karo) laikai, kai taip pat yra minimi trėmimai, žudynės, bėgimai iš namų arba naktiniai karininkų įsiveržimai į namus.

Čia pasakotojas pasakoja DABAR, tai yra XXI amžiuje, praėjus daugiau nei dvidešimčiai metų po nepriklausomybės atgavimo. Aprašomi skirtingi XX a. istoriniai laikotarpiai — karas, tarpukaris, pokaris, nepriklausomybės atgavimo metai. Tų *dabar* yra keletas, ne vienas. Svarbūs intarpai skliaustuose, kur peršokama ir laike, ir erdvėje į kitą *dabar*. Be to, yra pratarmė, kurioje nubraižomi tam tikri laiko ir erdvės orientyrai.

Prisiminimų erdvė kinta geografiškai (Kaunas, Palanga, Vilnius). Naratyve kaitaliojasi uždaros ir atviros erdvės: greitkelis, butas, restoranas, gatvė. Tyrimu siekiama išsiaiškinti, kokios reikšmės slypi šio naratyvo erdvėse, kaip jos veikia naratyvinio pasaulio suvokimą. Erdvė, dažniausiai Kauno, jaučiausiai vaizduojama tarpukario laikotarpiu, po karo, ta pati vieta vaizduojama kaip atšiauri ir svetima tiems, kuriems seniau buvo miela ir sava.

Atlikus tyrimą, paaiškėjo, kad naratologiniai instrumentai parankūs analizuoti knygoje sukurtu naratyvinio pasaulio erdvės. Atlikta atidi romano *Apie tai, kaip mes gyvenome tarp savų, arba apie Kauną rusiškai* erdvės ir jos aprašymo analizė gali atverti įdomių panašaus žanro tekstų interpretavimo galimybių.

VAIDA JUSELYTĖ. LAIKO IR ERDVĖS MODELIAVIMAS VAIVOS RYKŠTAITĖS ROMANE *TRISDEŠIMT*

Erdvė ir laikas – vienas be kito neegzistuoja ir be kurių negali egzistuoti joks žmogus. Viskas kas yra aplink mus yra erdvė, o visi įvykiai ir visas žmonių gyvenimas yra prabėgęs laikas. Šie du kiekvieno žmogaus kasdienybės elementai vienas kitą papildo ir kartu apima visas empirinio egzistavimo dimensijas (G. Zoran: p. 309). Todėl kiekvienas naratyvo audinys yra suaustas konstruojant protagonisto erdvę ir laiką, kuriame įvyksta visą įvykių grandinę. Autorius, konstruodamas teksto erdvę ją gali sukurti tokią, kuri atitinka mus supančio pasaulio tikrovę arba tokią, kuri peržengia realybės ribas, tačiau bet koku atveju sukurta erdvė privalo tilpti į logikos rėmus (M. L. Ryan: 2012). Taip pat erdvės sukūrimas ir jos aprašymas skaitytojui geriau padeda orientuotis laike, atskleisti veikėjų charakterius ir gali pakeisti skaitytojo požiūrį į realiai egzistuojantį pasaulį (M. L. Ryan: 2012), todėl bet koks tekstas gali įgyti įvairias netikėtas prasmes ir iškelti klausimus apie kuriuos skaitytojas niekada nepagalvojo. Šiame straipsnyje bus mėginama ieškoti tų prasmų ir iškilusių klausimų atsakymų pasitelkiant Vaivos Rykštaitės romaną *Trisdešimt* (2017). Kūrinys analizuojamas išskiriant laiko ir erdvės kanonus: socioistorines erdves – Lietuvą (Kaunas tarpukariu ir sovietmečiu) ir Didžiąją Britaniją (Londinas XXI a. antras dešimtmetis); erdvinius rėmus – namus, gatves, laisvalaikio aplinką.

Britų naratologė Teresa Bridgeman aiškina, jog pasakojimą galima suskirstyti į skirtingas laiko ir erdvės zonas (T. Bridgeman: p. 52), tokiu būdu yra sukonstruotas kiekvienas naratyvas, todėl ne išimtis ir V. Rykštaitės romanas *Trisdešimt*. Pagrindinė veikėja XXI a. moteris gyvenanti Londone laisvamaniška gyvenimą: vienos nakties nuotyčiai, barai, išgertuvės, draugės ir svarbiausia – troškimas atsikratyti Rytų europietės įvaizdžio ir tapti kuo panašesne į britę tiek savo išvaizda, tiek gyvenimo būdu. Naratyvo protagonistas

prisiminimuose dažnai nusikelia į vaikystę (į sovietinę erdvę), kurioje prisimena savo senelę jos gyvenimo įpročius ir nuolat girtaujantį tėvą. Kartkartėmis prisiminimai pasiekia ir XX a. ketvirtą dešimtmečio erdvę, į laikus kai moters gyvenimo būdas buvo priklausomas nuo senųjų lietuviškų tradicijų (skaistybė, santuoka, šeima, namų židinio puoselėjimas). Autoriui konstruojant tokias erdvines talpyklas (T. Bridgeman erdvė tapatina talpyklai) tekstas įgauna feministinę reikšmę: galima lyginti lietuviškos moters konservatyvumą XX a. viduryje, Kaune ir lietuviškos moters vakarietišką gyvenimo būdą XXI a. pradžioje Londone.

Literatūra:

T. Bridgeman *Time and space*// The Cambridge Companion and narrative

M. L. Ryan *Space*// The living handbook of narratology [internetinė prieiga <http://wikis.sub.uni-hamburg.de/lnh/index.php/Space>] [nuoroda tikrinta 2017 04 22]

V. Rykštaitė *Trisdešimt*. Vilnius: Tyto Alba. 2017

G. Zoran *Towards a theory of space in narrative* [internetinė prieiga file:///C:/Users/Vartotojas/Downloads/Zoran_towards%20a%20theory%20of%20space.pdf] [nuoroda tikrinta 2017 04 22]

V. Woolf *Savas kambarys*. Vilnius: Charibdė. 2008

KRISTINA ZAKSAITĖ. BESIVARŽANČIOS NARATYVINIO PASAULIO ERDVĖS MIGRANTINĖJE PROZOJE: LONDONO IR LIETUVOS — ČIA IR TEN TERITORIJŲ — TOPOGRAFAVIMAS (A. ANROS *KATINAS TEMZĖJE*, V. RYKŠTAITĖS *TRISDEŠIMT* IR *KOSTIUMŲ DRAMA*)

Galima sakyti, kad visuose (e)migrantų tekstuose vienu ar kitu būdu dominuojančiomis „figūromis“ ir viso kūrinio ašimi tampa nuolat tarpusavyje sąveikaujančios, konkuruojančios erdvės. Išaiškėja, kad lokali, besikeičianti vieta naratyvui tai tarsi pamatas, ant kurio sukonstruojama tolimesnė siužetinė naratyvo (pasakojimo) linija.

Tyrimui pasirinkti migrantų autorių A. Anros tekstas *Katinas Temzėje* bei du V. Rykštaitės romanai *Kostiumų drama* ir *Trisdešimt*. Anot Laurušaitės, „XXI a. „migrantai“ (V. Rykštaitė), jų naratyvai, sukurti ilgiau pagyvenus užsienyje, <...> kvestionuoja teritorinės priklausomybės idėją <...> tarpkultūrinį lankstumą“, todėl net iš šio pateikto pavyzdžio nesunkiai pastebėsime, kad teritorijos, kaip topografijos (vietos) aspektas tiesiogiai siejasi ne tik su kintančiomis veikėjų gyvenamosiomis erdvėmis, bet taip pat yra neatskiriami ir nuo pačių personažų subjektyvių išgyvenimų. Pasak Ryan, „naratyvo erdvė yra fiziškai egzistuojanti aplinka, kurioje personažas gyvena ir veikia“, todėl šiuose tekstuose ne tik reikšminga išsiaiškinti erdvės ir personažo (subjekto) santykį, atverti tarpinę migrantų būseną tarp *čia* ir *ten*, jų pokyčių transformacijas, taip pat atskleisti, kokį poveikį naratyvui daro nuolat judančios erdvės, kokios jų tiesioginės sąsajos ir kaip tai tarpusavyje koreliuoja. Pasirinkti tekstai, o ypač iliustratyviniai pavyzdžiai (citasos) padės atidengti skirtingų laikotarpių (kultūrų) procesus, erdvių opozicijas, atskleis, kaip konkrečios vietovės, lokacijos dėmuo gali (pa)keisti naratyvą (pasakojimą).

Erdvės segmentas romane svarbiausias elementas, todėl jos kismas tekstuose tik akimiriai sustabdo ir „įrėmina“ naratyvo liniją suteikdamas erdvei rėmų statusą. Anot Ryan, erdviniai rėmai: tiesioginė tikrų įvykių aplinka, įvairios vietos, išryškintos naratyve ar vaizdinyje

(Ryan, 2012). Analizuojami tekstai parankūs tyrimui, nes šiuose romanuose jungiamąja ašimi tampa daugiakultūrinio miesto Londono ir skirtingų laikotarpių Lietuvos erdvių vaizdavimas. Nors visos erdvės vienu ar kitu atveju telpa į *rėmus*, bet staigūs, netikėti pokyčiai, (posūčiai) ir nuolatinė erdvių kaita suponuoja galimybę, kad erdvės sąvoka ganėtinai nestabili.

Bridgeman aktualizuoja talpyklą kaip būtiną erdvinę schemą mūsų skaitomo naratyvo vidui ir išorei suprasti: [t]alpyklos gali būti kambariai (vadinamoji batų dėžutė, kurioje gyvena romano *Trisdešimt* protagonistė Jurga), ar apleisti skvotai (V. Rykštaitės romane *Kostiumų drama*). Todėl tiriant emigrantų tekstus privaloma atidžiai sufokusuoti savo žvilgsnį ir pasirinkti reikšmingiausius topografinius vietos elementus, pritaikyti talpyklos sąvoką, pažvelgti į jos vidų, išskiriant mikroskopines erdves, *savų/svetimų* namų kategorijas. Anot Ž. Kolevinskienės, namai kaip kategorija suprojektuoja identiteto priskyrimą tam tikrai strategijai ir apima ypatingą priklausymą konkrečiai vietai, o migracijos aspektus atspindinčiuose kūriniuose sąvoka „namai“ yra ypač aktuali (citata iš J. Petrulionytės straipsnio).

Rašant darbą erdvės analizės teorinėmis atramomis pasitelkiama naratyvo teorija, ypač Bridgeman, Ryan straipsniais ir J. Petrulionytės, L. Laurušaitės, Ž. Kolevinskienės įžvalgomis.

Bibliografija:

Bridgeman, Teresa. "Time and space" in *The Cambridge Companion to Narrative*, ed. by David Herman. Cambridge UP: 2007, p. 52 - 65.

Laurušaitė L. *Lietuvių emigracinės aksiologijos peizažas*. http://www.liti.lt/failai/Colloquia35_internetui_177-183.pdf

Petrulionytė J. Lietuvių migrantų proza: lietuviško tapatumo ženklai K. Barėno *Dvidešimt viena Veronika* ir A.

Fominos *Mes vakar buvom saloje* https://eltalpykla.vdu.lt/bitstream/handle/1/30696/ISSN2029-8692_2013_N_PG_88_97.pdf?sequence=1&isAllowed=y

ISSN2029-8692_2013_N_PG_88_97.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Petrulionytė J. *Aleksandros Fominos romano Mes vakar buvom saloje erdvė* https://eltalpykla.vdu.lt/bitstream/handle/1/27774/ISSN2029-8692_2012_N_5_PG_143-152.pdf?sequence=1&isAllowed=y

handle/1/27774/ISSN2029-8692_2012_N_5_PG_143-152.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Ryan, Marie-Laure: "Space". In: Hühn, Peter et al. (eds.): *the living handbook of narratology*. Hamburg: Hamburg

University. <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/space>

Rykštaitė V. *Trisdešimt* (2017)

Rykštaitė V. *Kostiumų drama* (2013)

SIMONA JONAUSKAITĖ. UŽDAROS IR ATVIROS ERDVĖS SANTYKIS UGNĖS BARAUSKAITĖS ROMANE *VIENO ŽMOGAUS BOHEMA*

Naratologė T. Bridgeman siūlo atkreipti dėmesį į dvejopą erdvės skirstymą: erdvė gali būti socialinė (kuomet veiksmas vyksta viešumoje) arba psichologinė (kuomet veiksmas vyksta pašamonėje) (2007: 55). M.-L. Ryan išskiria dar ir simbolinę erdvę, kuomet jos suvokimas, simbolių prasmės priklauso nuo skaitytojo (tam tikrais atvejais nuo amžiaus, socialinių ir kultūrinių sąlygų) (2012: 57). Personažų elgesys, mintys tam tikrose kintančiose erdvėse gali įgyti ne tik simbolinę prasmę, bet ir psichologinę būseną.

Erdvių kategorijoms yra viena būtina sąlyga – *talpiškumas*, kuris skaitytojui leidžia vizualizuoti objektus arba net gali padėti reflektuoti socialinius ar kultūrinius kontekstus. M. L. Ryan erdvines schemas pateikia trejopai: kaip vamzdį (angl. *conduit*), taką (angl. *path*) ir talpyklą (angl. *container*). Vamzdis tarytum portalas, perkeliantis iš vieno pasaulio į kitą; takas – dažniausiai žymintis keliones, judėjimo leitmotyvą; talpykla – erdvė, kurioje veikia personažas (kambarys, laukas, namas, miestas) (2012: 56). Visos erdvės gali būti tiek uždaros (pvz., salos ar Australijos žemynas), tiek atviros, kaip Europa ar kimas. Erdvės uždaramas gali atskleisti personažų atsiskyrimo ir uždaramo nuo visuomenės motyvą. Erdvė (ypač įrėmintą), kaip teigia Justina Petrulionytė, akivaizdžiau nei bet kas kitas atskleidžia personažo identitetą (Petrulionytė 2012: 144).

Vienu metu personažas gali veikti net keliose erdvėse, bet tuomet prasideda tapatumo problematiškumas. Petrulionytė teigia, kad tekstuose lengviausia pastebėti emigrantų socialinį susidvejinimą, kuomet personažas erdvę, kurioje veikia, ima *idilinti* (M. Bachtino terminas), o kitą erdvę pastarosios atžvilgiu, ignoruoti (2012: 145). T. Bridgeman pasiūlo atsižvelgti ne tik į pačią erdvę, bet ir į būdus, kaip gyvena veikėjai: mintys, personažų elgesys, būsenos gali atskleisti kaip personažas jaučiasi, kaip jis reprezentuoja savo kultūrą, kiek socialinė erdvė gali paveikti psichologinę erdvę (2007).

Šiame darbe uždaros ir atviros erdvių santykiui naratyvinėje visatoje analizuoti pasirinktas Ugnės Barauskaitės romanas *Vieno žmogaus bohema* (2016), kuriame pagrindinė veikėja nuolat persikelia iš vienos erdvės į kitą. Dažniausiai romane dominuojančios socialinė ir psichologinė erdvė, tačiau geriausiai identitetą atskleidžia socialinė erdvė, kuri varijuoja (veiksmas vyksta tiek Lietuvoje, tiek užsienyje; dažnai nusikeliama į praeitį ir vaizduojama sovietmečio Lietuva ir tuometinė kultūra). Tiek socialinė, tiek psichologinė erdvė veikėją įrėmina – ji tampa savotiška atsiskyrele, kurios pašamonė kartais net nepripažįsta matomų vaizdų. Svarbu ir tai, kad šios dvi erdvės veikia gana skirtingai ir viena nuo kitos nepriklauso – kuomet erdvė pasirodo svetima, įvyksta savotiškas jos atmetimas ir tuomet pasineriama į psichologinę erdvę – dažniausiai į vaikystę. Nukeldama savo mintis į vaikystę, pastarąją laiką veikėja ima *idilinti*, o kad tas vaizdas persikeltų ir į kasdieninę erdvę, įvedamas meilės motyvas, kurį Bachtinas vadina *idiliniu chronotopu*. Analizė parodė, kad geriausiai tapatumą atskleidžia uždara pašamonės erdvė, kuri nekinta viso romano vyksmo metu.

Bridgeman T. 2007. „Time and space“ in *The Cambridge Companion to Narrative*. Cambridge: Cambridge UP, p. 52–65.

Petrulionytė J. 2012: *Aleksandros Fominos romano „Mes vakar buvom saloje“ erdvė*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Petrulionytė J. 2013: Lietuvių migrantų proza: lietuviško tapatumo ženklai K. Barėno „Dvidešimt viena Veronika“ ir A. Fominos „Mes vakar buvom saloje“. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.